

Suomalaisten suhtautuminen ulkomaiseen työvoimaan ja pakolaisiin

Magdalena Jaakkola

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa kuvataan ja selitetään suomalaisten suhtautumista eri syistä ja eri maista muuttaviin vuosina 1987–2003. Tutkimus osoitti, että suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin työnhakijoihin, pakolaisiin ja mm. inkerinsuomalaisten, virolaisten, venäläisten ja somalien maahanmuuttoon on muuttunut laman (1993) jälkeen myönteisemmäksi. Väestöryhmien väliset erot ovat kuitenkin edelleen suuret, ja eri kansallisuusryhmiin suhtaudutaan eri tavalla. Teini-ikäisten poikien asenteet ovat paljon kielteisempiä kuin tyttöjen. Vähän koulutettujen pelko kilpailusta työpaikoista ja sosiaalietuksista selitti kaikkina tutkimusajankohtina heidän muita varauksellisempia asenteitaan maahanmuuttajiin. Henkilökohittaiset kontaktit ”Suomessa jo nyt asuviin” ulkomaalaisiin lisäsivät myönteisiä asenteita ulkomaalaisten lisääntyvään maahanmuuttoon ja vähensivät maahanmuuttoon liitettyjä taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä uhkakuvia.

Helsingin yliopiston sosiologian dosentti Magdalena Jaakkola toimii erikoistutkijana Kuntoutussäätiössä.

Johdanto

Suomi on muuttumassa edullisen huoltosuhteen maasta maaksi, jossa ikääntyneiden osuus ja epäedullinen huoltosuhte ovat Euroopan korkeimpia. Maahanmuutto voi olla osaratkaisu väestön ikääntymisen aiheuttamaan työvoimapulaan esimerkiksi hoito- ja hoiva-aloilla. Hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmaehdotuksessa (2005) pääpaino on työperusteisen maahanmuuton edistämisessä: ”*Maahanmuuttajat voivat helpottaa työvoiman saata- vuusongelmaa, laajentaa osaamis- pohjaa ja lisätä innovatiivisuutta. Maahanmuuttajia ei tarvita vain osaavaksi työvoimaksi Suomessa toimivien yritysten palvelukseen, vaan myös uuden yritystoiminnan käynnistäjiksi, työllistäjiksi ja globaalien verkostojen ylläpitäjiksi.*”

Uusi maahanmuuttopoliittinen ohjelma osoittaa, että maahanmuuttajat nähdään ensi kertaa Suomen historiassa taloudellisenä voimavarana (Forsander 2004). Suomi on ollut perinteellisesti maastamuuttomaa, josta on muutettu Ruotsiin, Amerikkaan ja Australiaan. Vasta 1980-luvulta lähtien Suomeen on muutettu yleisemmin kuin täältä muualle. Sii-

tä lähtien myös Suomessa on tutkittu kantaväestön asenteita maahanmuuttajiin (Jaakkola 1989; 1995; 1999). Tutkimusten esikuvana ovat olleet ruotsalaisten Arne Trankellin (1974) ja Charles Westinin (1984; 1987) asennetutkimukset.

Tässä artikkelissa tutkitaan suomalaisten suhtautumista maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003. Tänä aikana ulkomaalaisväestön määrä kuusinkertaistui ja sen etninen rakenne monipuolistui. Tehdessäni ensimmäistä asennetutkimusta vuonna 1987 Suomessa oli vasta 18 000 ulkomaan kansalaista, 900 pakolaista ja 49 turvapaikanhakijaa. Vuonna 2003 ulkomaan kansalaisten määrä oli jo 107 000 eli 2,1 prosenttia väestöstä. Pakolaisia oli noin 25 000, kun heidän täällä syntyneet lapsensa otetaan huomioon (taulukko 1).

Tutkimusajankohtien välisenä aikana myös taloudelliset suhdanteet ovat vaihdelleet. Ensimmäinen asennetutkimus tehtiin korkeasuhdanteen vuonna 1987, jolloin työttömyysaste oli viisi prosenttia. Toinen tutkimus tehtiin lamavuonna 1993, jolloin työttömyys oli kivunnut 19 prosenttiin. Kolmas asennetutkimus tehtiin vuonna 1998, jolloin talouselämä

	Ulkomaan kansalaisia	% Suomen väestöstä	Pakolaisia	Turvapaikanhakijoita
1987	17 724	0,4	900	****49
1993	55 587	1,1	10 050	2 023
1998	85 060	1,6	16 434	1 272
2003	107 003	2,1	23 500	3 221

Taulukko 1. Ulkomaan kansalaisten, pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrä vuosina 1987–2003.

oli jälleen elpynyt ja työttömyys vähentynyt 12 prosenttiin. Uusin asennetutkimus on vuodelta 2003, jolloin työttömyys oli ”enää vain” yhdeksän prosenttia.

Tutkijat, poliitikot, viranomaiset ja toimittajat ennakoivat julkisuudessa yksimielisesti työvoimapulaa viimeistään silloin, kun sodanjälkeiset suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle. Vuonna 2005 työmarkkinoille tuleva ikäluokka on ensi kertaa pienempi kuin sieltä poistuva. Yli 65-vuotiaiden määrä alkaa tuntuvasti kasvaa jo viiden vuoden kuluttua, kun ensimmäiset suurista ikäluokista saavuttavat eläkeiän. Vuonna 2030 Suomessa on 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä runsaat 600 000 enemmän kuin nyt. Työikäisten määrän ennustetaan vähenevän siihen mennessä yli 300 000:lla. Väestöliiton väestöpoliittisen ohjelman (2004) mukaan huoltosuhteen edullinen kehitys ja työvoiman ikääntymisen pysäyttäminen edellyttäisi, että Suomeen muuttaisi vuosittain 7 000–10 000 henkilöä enemmän kuin täältä muualle. Vuoteen 2040 mennessä maahanmuuttajien määrän pitäisi kasvaa nykyisestä 110 000:sta 300 000–400 000:een.

Yhtenä ratkaisuna työvoimapulaan pidetään ulkomaisen työvoiman vastaanottamisen helpottamista, jopa houkuttelemista

Suomeen. Maahanmuuttajien näkeminen kantaväestölle hyödyllisinä työvoimapulan ratkaisijoina voi vaikuttaa myös siihen, miten tavalliset suomalaiset suhtautuvat ulkomaiseen työvoimaan.

Tutkimuksen tavoitteet ja aineisto

Tässä artikkelissa kuvataan ja selitetään suomalaisten suhtautumista eri syistä ja eri maista tulevien maahanmuuttoon vuosina 1987–2003 tehtyjen koko väestöä edustavien haastattelujen avulla. Tällöin pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten suomalaiset suhtautuvat ulkomaalaisiin työnhakijoihin ja pakolaisiin ja ovatko asenteet muuttuneet vuosien 1987–2003 välisenä aikana? Miten suhtaudutaan eri ammateissa toimiviin maahanmuuttajiin?
2. Miten suhtaudutaan eri kansallisuusryhmiin kuuluvien maahanmuuttoon ja kahden kulttuurin avioliittoihin? Pitävätkö suomalaiset itseään rasistisina ja kannattavatko he rasistisia asenneväittämiä?
3. Miten eri väestöryhmissä suhtaudutaan maahanmuuttajiin? Vaikuttavatko ikä, sukupuoli, koulutus, ammatti, asuinpaikka ja puoluekanta maahanmuuttajia koskeviin asenteisiin?

4. Selittääkö sosioekonomisen uhan kokeminen eri väestöryhmien ja eri tutkimusajankohtien välisiä asenne-eroja, kuten ns. konfliktiteoria olettaa?

5. Selittävätkö henkilökohtaiset kontaktit maahanmuuttajiin myönteisiä asenteita ulkomaalaisten lisääntyvään maahanmuuttoon, kuten ns. kontaktiteoria olettaa?

Suomen Gallup Oy haastatteli tutkimuksia varten 1 088 henkilöä vuonna 1987, 1 035 henkilöä vuonna 1993, 1 020 henkilöä vuonna 1998 ja 1 538 henkilöä vuonna 2003 näiden kotona. Haastatellut edustivat elinkeino-, ikä- ja sukupuolirakenteeltaan Manner-Suomen 15 vuotta täyttäneitä väestöä¹. Otanta toteutettiin monivaiheisena ositettuna otantana. Vuonna 1987 tehtiin lisäksi erityistutkimus ruotsinkielisten ja vuosina 1993, 1998 ja 2003 pääkaupunkiseudulla asuvien keskuudessa (Jaakkola 2005, 15–16).

Haastatteluissa esitettiin vertailun vuoksi useita samoja kysymyksiä kuin aiemmissa ruotsalaisissa asennetutkimuksissa (Trankell 1969; Westin 1984; 1987). Esimerkiksi sosioekonomisen uhan kokemista mitattiin samoilta asenneväittämillä. Kysymykset ja asenneväittämät on esitetty tarkemmin aiemmassa tutkimusraportissa (ks. Jaakkola 2005).

Suhtautuminen ulkomaalaisiin työnhakijoihin

Tutkimustulokset osoittavat, että vuonna 2003 ulkomaalaisten työnhakijoiden vastaanottamiseen suhtauduttiin myönteisemmin kuin minään aikaisempaan tutkimus-

ajankohtana. Suhtautuminen oli jopa myönteisempää kuin vuonna 1987, jolloin Suomessa oli vasta vähän maahanmuuttajia, korkeasuhdanne ja jolloin uumoiltiin jopa työvoimapulaa. Sen sijaan Suomi syöksyikin syvään taloudelliseen lamaan 1990-luvun alussa.

Lamavuoteen 1993 mennessä asenteet eri syistä ja eri maista tulevia kohtaan kiristyivät jyrkästi (Jaakkola 1995). Kun talouselämä elpyi, asenteet muuttuivat jälleen myönteisemmiksi. Muutos oli erityisen suuri jo vuosina 1993–1998, mutta myönteisyys ulkomaalaisia työnhakijoita kohtaan lisääntyi myös vuosina 1998–2003. Vuonna 1993 vain joka seitsemäs, mutta vuonna 2003 jo lähes kolmasosa suomalaisista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä paljon tai jonkin verran enemmän ulkomaalaisia työnhakijoita. Myös vallitsevan käytännön (yhtä paljon kuin ennenkin) kannatus oli yleistynyt. Vuonna 2003 lähes kaksi kolmasosaa vastaajista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan ulkomaalaisia työnhakijoita nykyistä enemmän tai ainakin yhtä paljon kuin ennenkin.

Suurin muutos oli kielteisten asenteiden huima lasku vuoteen 2003 mennessä. Lamavuonna 1993 peräti 61 prosenttia haastatelluista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä paljon tai jonkin verran vähemmän ulkomaalaisia työnhakijoita, kun taas vuonna 2003 enää runsas kolmasosa oli tätä mieltä.² Erityisen merkittävää on se, että kaikkein jyrkimmät asenteet (paljon vähemmän) ovat vähentyneet peräti 23 prosenttiyksikköä (taulukko 2).

Suomen pitäisi ottaa vastaan ulkomaalaisia työnhakijoita	1987	1993	1998	2003	Muutos 1993–2003
Nykyistä paljon enemmän	5	3	4	6	+3
Jonkin verran enemmän	16	11	17	24	+13
Yhtä paljon kuin ennenkin	34	24	34	32	+8
Jonkin verran vähemmän	24	24	24	24	0
Nykyistä paljon vähemmän	20	37	18	14	-23
Ei osaa sanoa	2	1	2	1	0
	100	100	100	100	
	(1088)	(1035)	(1020)	(1538)	

Taulukko 2. Suhtautuminen ulkomaalaisten työnhakijoiden vastaanottamiseen vuosina 1987–2003 (%).

Suhtautuminen pakolaisiin

Myös suhtautuminen pakolaisien vastaanottamiseen on muuttanut taloudellisen laman jälkeen myönteisemmäksi. Vuosina 1998 ja 2003 vallitseva pakolaispolitiikan (yhtä paljon kuin ennenkin) hyväksyminen oli huomattavasti yleisempää kuin laman aikana – vaikka ”yhtä paljon kuin ennenkin” merkitsi aiempaa suurempia pakolaismääriä. Joka viides oli sitä mieltä, että ”Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä jonkin verran/paljon enemmän pakolaisia”. Myös kielteiset asenteet pakolaisia kohtaan ovat vähentyneet: Vuonna 1993 vielä puolet, mutta vuonna 2003 enää vajaa kolmasosa vastaajista oli sitä mieltä, että ”Suomen pitäisi ottaa vastaan pakolaisia nykyistä jonkin verran/

paljon vähemmän.” Merkittävää on myös se, että kaikkein jyrkimmät kielteiset asenteet (paljon vähemmän) pakolaisia kohtaan olivat vähentyneet selvästi (taulukko 3).

Myös paon syy vaikutti asenteisiin. Niihin pakolaisiin, joiden paon syy ilmoitettiin haastattelussa, suhtauduttiin myönteisemmin kuin ”pakolaisiin” yleiskäsitteenä. ”Vuonna 2003 peräti 40 prosenttia vastaajista ilmoitti, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä enemmän ”sotaa pakoon lähteneitä”. Noin kolmasosa vastaajista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä enemmän ”ympäristötuhojen vuoksi paenneita” ja ”kehitysmaiden nälkää näkeviä”. Vain runsas neljäsosa vastaajista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä

Suomen pitäisi ottaa vastaan pakolaisia	1987	1993	1998	2003	Muutos 1993–2003
Nykyistä paljon enemmän	11	4	3	3	-1
Jonkin verran enemmän	30	16	16	17	+1
Yhtä paljon kuin ennenkin	40	34	45	46	+12
Jonkin verran vähemmän	8	20	21	19	-1
Nykyistä paljon vähemmän	8	24	14	13	-11
Ei osaa sanoa	2	1	1	2	+1
	100	100	100	100	
	(1088)	(1035)	(1020)	(1538)	

Taulukko 3. Suhtautuminen pakolaisten vastaanottamiseen 1987–2003 (%).

enemmän ”poliittisesti, uskonnollisesti tai rodun vuoksi vainottuja” pakolaisia – joita Suomi on sitoutunut jo Geneven sopimuksessa (1951) vastaanottamaan. Enemmistö vastaajista oli valmis ottamaan kaikkia näitä pakolaisryhmiä vähintään yhtä paljon kuin ennenkin.

Sosioekonomisen uhan kokeminen selittää kielteisiä asenteita

Ns. *konfliktiteorian* mukaan syrjintä ja ulkomaalaisvastaisuus kasvavat, kun eri ryhmät joutuvat toistensa kanssa tekemisiin, kun vähemmistön suhteellinen koko kasvaa ja enemmistö ja vähemmistö ovat riippuvaisia samoista rajallisista voimavaroista, esimerkiksi työpaikoista, asunnoista ja sosiaaliturvasta. Valtaväestön kielteisiä asenteita maahanmuuttajiin ei

selitä pelkästään *henkilökohtainen* huoli esimerkiksi työpaikan, asunnon tai sosiaalietujen saamisesta. Myös *kollektiivinen uhka*, kuten korkea yleinen työttömyysaste, voi lisätä sosioekonomisen uhan kokemuksia. Konfliktiteoria on saanut tukea sekä Suomessa että ulkomailla tehdyistä tutkimuksista (Trankell 1974; Westin 1987; Hernes & Knudsen 1989; 1990; 1994; Blom 1993; Lange & Westin 1993; Gaasholt & Togeby 1994; Scheepers ym. 2002).

Suomessa vuosina 1987–2003 tehdyt asennetutkimukset osoittivat, että suomalaiset kokivat sosioekonomista uhkaa laman ja suurtyöttömyyden aikana (1993) huomattavasti enemmän kuin sitä ennen (1987) ja sen jälkeen (1998 ja 2003). Pelkoa kilpailusta työpaikoista ja sosiaaliturvasta lisäsi se, että lama-aikaan osui turvapaikanhakijoiden – somalien ja etnisten jugoslaavien – määrän

yllättävä kasvu. Lehdistössä puhuttiin jopa ”elintasopakolaisten hallitsemattomista tulvista”, kun turvapaikanhakijoita jouduttiin sijoittamaan hotelleihin majoitustilojen puutteen vuoksi. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen lehdistössä esitettiin myös uhkakuvia ”miljoonien venäläisten” ja satojentuhansien virolaisten Suomeen muutosta.

Nämä yhteiskunnalliset tekijät selittävät sitä, että suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisten maahanmuuttoon kiristyi vuoteen 1993 mennessä. Kun talous elpyi ja työttömyys väheni, pakolaisten ja muiden ulkomaalaisten maahanmuuttoon liitetyt sosioekonomiset uhkakuvat vähentyivät. Sosioekonomisen uhkakuvien vähentymistä kuvaa se, että lamavuonna 1993 lähes puolet, mutta vuonna 2003 enää noin joka kolmas vastaaja oli täysin sitä mieltä, että ”monet ulkomaalaiset tulevat Suomeen vain käyttääkseen hyväksi sosiaalietujamme”. Vuonna 1993 joka neljäs, mutta vuonna 2003 enää vajaa viidesosa vastaajista oli täysin sitä mieltä, että ”jos työttömyys lisääntyy, osa ulkomaalaisista olisi lähetettävä pois Suomesta”.

Viidestä sosioekonomista uhkaa koskevasta väittämästä muodostettiin summa-asteikko (ks. Jaakkola 2005, 62), jonka reliabilitteetti oli korkea (Cronbachin alpha .84). Sosioekonomisen uhan kokemuksen määrä korreloi erittäin merkittävästi ulkomaalaisten työnhakijoiden ($r=.470^{**}$) ja pakolaisten ($r=.558^{**}$) vastaanottamista koskeviin vastauksiin. Mitä enemmän sosioekonomista kilpailua työpaikoista ja sosiaaliturvasta pelättiin, sitä kielteisemmin suhtauduttiin ulkomaalaisten työnhakijoiden ja

pakolaisten vastaanottamiseen samoin kuin ”ulkomaalaisiin” mahdollisina työtovereina.

Ulkomaalaiset osaajat

Taloudellisen kilpailukyvyyn takaamiseksi Suomeen pyritään houkuttelemaan ulkomaalaisia huippuosaajia, innovatiivisia yrittäjiä ja ulkomaalaisia opiskelijoita. Poliitikkojen lisäksi myös ”tavalliset” suomalaiset suhtautuvat heidän maahantuloonsa edelleen myönteisesti. Vuonna 2003 noin puolet suomalaisista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä enemmän asian tuntijoita ja tiedemiehiä, opiskelijoita ja kieltenopettajia. Runsas kolmasosa toivoi Suomeen entistä enemmän ulkomaalaisia yrittäjiä. Valtaosa suomalaisista oli sitä mieltä, että näihin ryhmiin kuuluvia pitäisi ottaa vastaan nykyistä enemmän tai vähintään yhtä paljon kuin ennenkin.

Vuonna 2003 enemmistö suomalaisista suhtautui ainakin teoriassa hyvin tai melko myönteisesti ulkomaalaisten toimimiseen hoitavana lääkärinä (67 %), lastensa opettajina (73 %), lastensa hoitajina (64 %), sosiaalityöntekijöinä (57 %), työvoimatoimiston virkailijoina (58 %) ja poliiseina (63 %). Mieluiten maahanmuuttajat nähtäisiin kuitenkin ”tyypillisissä siirtolaisammateissa”, kuten siivoojina (81 %) ja taksinkuljettajina (74 %). Myös suhtautuminen ulkomaalaisiin mahdollisina työtovereina (80 %) ja esimiehinä (61 %) oli ainakin periaatteessa myönteisempää kuin laman aikana. (Ks. tarkemmin Jaakkola 2005, 144). Näissä kysymyksissä ei kuitenkaan ilmoitettu, mihin kansal-

lisuusryhmään kuuluvasta ulkomaalaisesta olisi kysymys. Kuten seuraavassa käy ilmi, suomalaisten suhtautuminen eri kansallisuusryhmiin kuuluviin maahanmuuttajiin on hyvin erilaista.

Etninen hierarkia

Vuonna 2003 noin 40 prosenttia Suomessa asuvista ulkomaalaisista oli lähtöisin entisen Neuvostoliiton alueelta. Valtaosa heistä oli Venäjän kansalaisia (25 000) tai Viron kansalaisia (13 000). Noin 25 000 heistä on sukujuuriltaan inkerin- tai muita suomalaisia tai heidän perheenjäseniään, jotka saivat paluumuutto-oikeuden Suomeen vuonna 1990. Vain 40 prosenttia (inkerin)suomalaisista oli vuonna 2001 tehdyn tutkimuksen mukaan äidinkieleltään (myös) suomalaisia ja monet olivat avioituneet venäläisten ja virolaisten kanssa (Liebkind ym. 2004).

Inkerinsuomalaisten maahanmuuttoon on suhtauduttu silti kaiken aikaa myönteisesti. Vuosina

1993–2003 noin kolme neljäsosa suomalaisista suhtautui hyvin tai melko myönteisesti inkerinsuomalaisten paluumuuttoon. Myönteiset asenteet virolaisia – ja mm. puolalaisia – kohtaan ovat sen sijaan lisääntyneet laman (1993) jälkeen. Vuonna 2003 lähes kaksi kolmasosa suomalaisista vastaajista suhtautui hyvin tai melko myönteisesti virolaisten maahanmuuttoon (taulukko 4). Vain 12 prosenttia suhtautui hyvin torjuvasti heidän maahanmuuttoonsa

Myös suhtautuminen venäläisiin on muuttanut myönteisemmäksi laman jälkeen samaan aikaan, kun heidänkin määränsä on lisääntynyt. Vuonna 1993 vain joka neljäs, vuonna 1998 joka kolmas ja vuonna 2003 jo 40 prosenttia vastaajista ilmoitti ”näkevänsä hyvin tai melko mielellään” venäläisten muuttavan maahan. Vielä merkittävämpää lienee kaikkein kielteisimpien asenteiden väheneminen. Vuonna 2003 ”enää” noin neljäsosa vastaajista ilmoitti jyrkästi, että he ”eivät näkisi

Näkisi hyvin tai melko mielellään ko. kansallisuusryhmään kuuluvan muuttavan Suomeen						
	Perusaste	Keskiaste	Ylempi keskiaste	Korkeaste	Kaikki	Korkeaste – perusaste
Inkerinsuomalaiset	74	73	80	85	74	+11
Virolaiset	58	57	65	84	61	+26
Puolalaiset	51	55	63	80	56	+29
Kiinalaiset	49	58	69	83	59	+34
Turkkilaiset	39	43	47	64	44	+25
Venäläiset	34	39	46	57	40	+23
Somalit	28	33	36	53	32	
(N)	(457)	(631)	(213)	(234)	(1538)	

Taulukko 4. Hyvä tai melko myönteinen suhtautuminen eräiden kansallisuusryhmien maahanmuuttoon koulutuksen mukaan vuonna 2003 (%).

lainkaan mielellään” venäläisten muuttavan Suomeen.

Somalit ovat suurin pakolaisryhmämme (4 200). Suhtautuminen somaleihin oli laman aikana hyvin varauksellista, mutta on hiljalleen muuttunut hyväksyvämmäksi. Lamavuonna 1993 vain joka neljäs, mutta vuonna 2003 jo joka kolmas suomalainen suhtautui hyvin tai melko myönteisesti somalien maahanmuuttoon (taulukko 4). Heidän asemansa 24 tutkimuksessa mainitun kansallisuusryhmän muodostamassa etnisessä hierarkiassa oli silti edelleen alhainen (ks. Jaakkola 2005, 138).

Hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmaehdotuksessa (2005) esitetään neuvotteluja Venäjän, Ukrainan ja Kiinan kanssa työvoiman liikkuvuuden lisäämiseksi. Turkki puolestaan hakee EU-jäsenyyttä, joten sieltä pääsee tulevaisuudessa Suomeen ilman työlupaa. Taulukosta 4 nähdään, että suhtautuminen kiinalaisten maahanmuuttoon on paljon myönteisempää kuin turkkilaisten maahantuloon. Myös heihin suhtauduttiin aiempaa myönteisemmin.

New Yorkin kaksoistorneihin kohdistuneiden iskujen (11.9.2001) jälkeinen ”terrorismin vastainen sota” ei näy suomalaisien asenteissa: vuonna 2003 suomalaiset suhtautuivat myös arabeihin ja muslimeihin aiempaa myönteisemmin.

Väestöryhmien asenne-erot

Myönteinen asennekehitys läpäisi koko yhteiskunnan. Vuosina 1993–2003 myönteiset asenteet ulkomaalaisia työnhakijoita ja eri kansallisuusryhmiä kohtaan

lisääntyivät ja kielteiset asenteet pakolaisia kohtaan vähenivät kaikissa sukupuoli-, ikä- ja koulutusryhmissä, ja kaikkien puolueiden kannattajien keskuudessa.

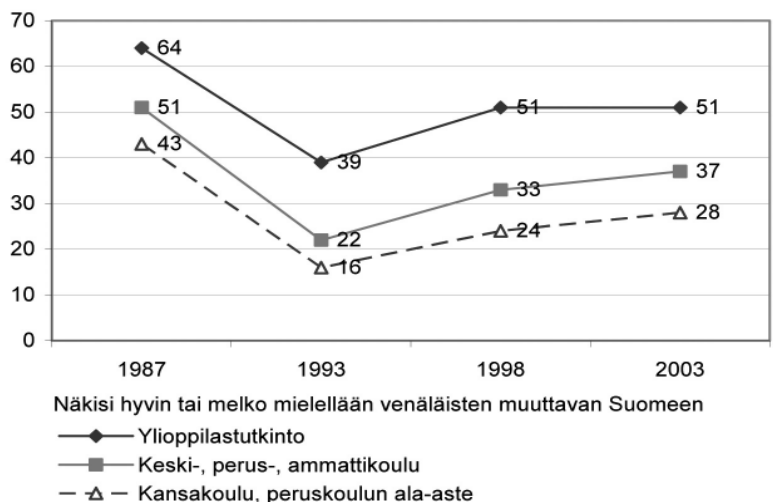
Myönteisen kehityksen airueina olivat naiset, korkeasti koulutetut, vihreät, pääkaupunkiseudulla asuvat, paljon matkustelleet ja ne, jotka tunsivat henkilökohtaisesti ”Suomessa asuvia ulkomaalaisia”.

Koulutus ja ammatti. Suhtautuminen ulkomaalaisiin työnhakijoihin kiristyi laman aikana kaikissa koulutusryhmissä, mutta muuttui talouden elpyessä jälleen myönteisemmäksi. Vuonna 2003 jo 58 prosenttia korkeasteen koulutuksen saaneista oli sitä mieltä, että ”Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä jonkin verran tai paljon enemmän ulkomaalaisia työnhakijoita”. Tällöin ei ole kuitenkaan eroteltu eri kansallisuusryhmiin kuuluvia. Kuvasta 1 näkyy, että eniten koulutusta saaneet suhtautuivat kaikkina tutkimus-

ajankohtina – myös laman aikana – muita myönteisemmin venäläisten maahanmuuttoon.

Myös ammattiryhmien välillä oli eroja. Johtajat/ylemmät toimihenkilöt ja opiskelijat suhtautuivat ulkomaalaisten työnhakijoiden ja pakolaisten vastaanottamiseen muita myönteisimmin. Työntekijät, maanviljelijät ja eläkeläiset suhtautuivat heidän maahantuloonsa varauksellisemmin. Vähän koulutettujen ja heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien muita varauksellisempia asenteita selitti se, että he pelkäsivät muita useammin kilpailua maahanmuuttajien kanssa työpaikoista ja sosiaaliturvasta.

Tutkimus osoitti, että korkeasteen koulutuksen saaneet, johtajat/ylemmät toimihenkilöt ja opiskelijat suhtautuivat myös kaikkien tutkimuksessa mainittujen (24) kansallisuusryhmien maahanmuuttoon huomattavasti myönteisemmin kuin perusasteen koulutuksen saaneet.

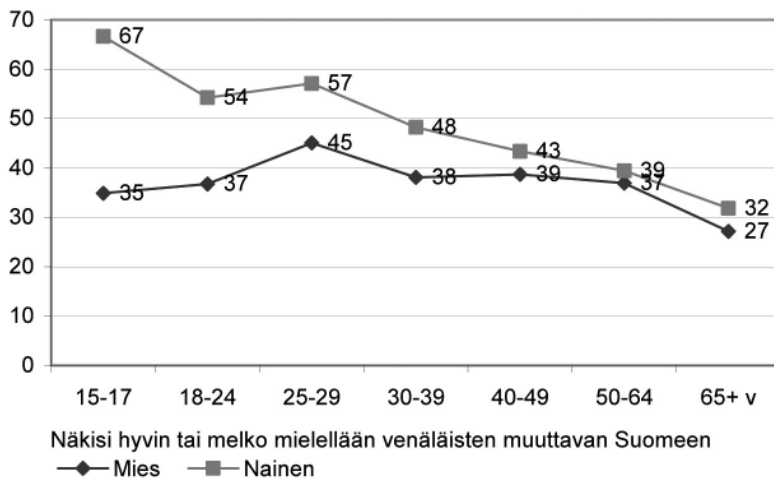
Kuvio 1. Myönteisesti venäläisten maahanmuuttoon suhtautuvien osuus koulutuksen mukaan vuosina 1987-2003 (%)

Kaikissa koulutusryhmissä kansallisuusryhmien ”suositusjärjestys” (etninen hierarkia) oli suunnilleen sama: Esimerkiksi inkerinsuomalaiset, virolaiset, puolalaiset ja kiinalaiset maahanmuuttajat olivat suositumpia kuin turkkilaiset, venäläiset ja somalit. Runsas puolet korkea-asteen koulutuksen saaneista suhtautui myös viimeksi mainittujen maahanmuuttoon hyvin tai melko myönteisesti (taulukko 4).

Sukupuoli ja ikä. Miesten suhtautuminen maahanmuuttajiin oli instrumentaalisempaa kuin naisten. He kannattivat naisia useammin koulutuksen perusteella valikoivaa muuttoliikettä. He toivoivat myös naisia useammin Suomeen lisää ulkomaalaisia yrittäjiä ja muita erityisosajia. Naiset korostivat enemmän humanitaarisia näkökohtia ja suhtautuivat myönteisemmin pakolaisiin ja ulkoisesti suomalaisista erottuviin maahanmuuttajiin.

Teini-ikäisten (15–17 v.) poikien asenteet ulkomaalaisia työnhakijoita, pakolaisia ja eri maista tulevia maahanmuuttajia kohtaan olivat huomattavasti kielteisempiä kuin samanikäisten tyttöjen. Nuoret pojat pitivät myös itse itseään rasistisempina kuin tytöt, ja he kannattivat useammin rasistisia asennevääntämiä ja skinheadien ulkomaalaisvastaista toimintaa. Joka neljäs nuori poika piti itseään rasistisena (23 %) ja ”hyväksyi täysin tai osittain skinheadien toiminnan ulkomaalaisia vastaan” (26 %). Myös 18–29-vuotiaista miehistä joka viides hyväksyi ainakin osittain skinheadien toiminnan ulkomaalaisia vastaan.

Vuosina 1998 ja 2003 maaseudulla asuvat nuoret miehet hy-

Kuvio 2. Myönteinen suhtautuminen venäläisten maahanmuuttoon eri ikä- ja sukupuoliryhmissä (%)

väksyivät skinheadien toiminnan ulkomaalaisia vastaan (ainakin osittain) useammin kuin pääkaupunkiseudulla asuvat. Huolestuttavaa on se, että skinheadien kannatus on kasvanut nuorten miesten keskuudessa vuodesta 1998 vuoteen 2003 mennessä. Vuonna 1998 ”vain” 16 prosenttia 15–29-vuotiaista miehistä hyväksyi skinheadien toiminnan ainakin osittain (Jaakkola 2000, 156–147).

Teini-ikäisten poikien ja tyttöjen asenne-eroja voi selittää mm. erilainen koulumenestys. Tutkimukset osoittavat, että peruskoulun päättöluokilla olevat pojat menestyvät koulussa huonommin ja aikovat lukioon harvemmin kuin tytöt. Huonolla koulumenestyksellä on yhteys kielteisiin asenteisiin maahanmuuttajia kohtaan (Virrankoski 1994; 2005). Pojat lukevat myös tyttöjä useammin sarjakuvalehtiä, joissa ratkaisut tehdään yksioikoisemmin kuin tyttökirjoissa. Tytöt suuntautuvat useammin kielilinjolle, humanistisille aloille ja hoivatyöhön kuin

pojat, joita kiinnostavat enemmän matemaattiset ja tekniset alat. Tyttöjen suosikkiammateissa keskeisiä ovat ihmissuhdetaidot, jotka helpottanevat kontakteja maahanmuuttajiin.

Myös mustasukkaisuus voi selittää poikien ja miesten kielteisempiä asenteita: miehet olivat käsillä olevan tutkimuksen mukaan naisia useammin sitä mieltä, että ”suomalaiset naiset ihastuvat aivan liian helposti ulkomaalaisiin miehiin”. Mitä vanhempia vastaajat olivat, sitä yleisemmin he olivat tätä mieltä. Runsas puolet (54 %) teini-ikäisistä pojista, mutta yli 70 prosenttia 50 vuotta täyttäneistä miehistä oli täysin tai ainakin osittain tätä mieltä.

Nuorten poikien asenteet eivät silti olleet yhtä rasistisia kuin eläkeikäisten. Eläkeläisten rasismi oli kuitenkin tiedostamatonta, koska he pitivät itseään vähemmän rasistisina kuin nuoret pojat. Nuoret pojat suhtautuivat eläkeikäisiä myönteisemmin myös venäläisten (kuva 2) virolaisten, puolalaisten,

somalien ja muiden tutkimuksessa mainittujen kansallisuusryhmien jäsenten maahanmuuttoon ja avioitumiseen näiden kanssa.

Asuinpaikan kaupunkimaisuus vaikutti tuloksiin. Pääkaupunkiseudulla suhtauduttiin ulkomaalaisten työnhakijoiden, pakolaisten ja useimpien kansallisuusryhmien vastaanottamiseen myönteisemmin kuin pienissä kaupungeissa ja maaseudulla. Lähes puolet pääkaupunkiseudulla asuvista vastaajista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan ulkomaalaisia työnhakijoita nykyistä enemmän.

Puoluekanta. Myös poliittinen ideologia vaikutti asenteisiin. Vihreiden ja kokoomuksen kannattajat suhtautuivat muita myönteisemmin ulkomaalaisiin työnhakijoihin. Noin puolet (53 vs. 46 %) heistä oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä enemmän ulkomaalaisia työnhakijoita. Vihreät (49 %) ja vasemmistoliiton (31 %) kannattajat olivat sen sijaan muita useammin sitä mieltä, että Suomen pitäisi ottaa vastaan nykyistä enemmän pakolaisia.

Vihreät suhtautuivat muita myönteisemmin myös useimpien kansallisuusryhmien, mm. inkerinsuomalaisten, virolaisten, venäläisten ja somalien maahanmuuttoon. Vasemmistoliiton kannattajien suhtautuminen venäläisten ja somalien maahanmuuttoon oli toiseksi myönteisintä, kun taas Kansallisen Kokoomuksen kannattajat suhtautuivat toiseksi myönteisimmän sukukansojemme inkerinsuomalaisten ja virolaisten maahanmuuttoon.

Uskonnollisuus. Uskonnolliset ihmiset suhtautuivat muita myön-

teisemmin sekä ulkomaalaisten työnhakijoiden että pakolaisten vastaanottamiseen.

Henkilökohtaiset kontaktit lisäävät myönteisiä asenteita

Konfliktiteorian lisäksi myös ns. kontaktiteoria sai tukea tuloksista. Kontaktiteorian mukaan etnisten ryhmien väliset ennakkoluulot vähenevät, kun kontaktit enemmistön ja vähemmistön välillä lisääntyvät, tulevat monipuolisemmiksi ja henkilökohtaisemmiksi, ja niitä solmitaan statukseltaan samanarvoisten välillä. Ns. kontaktihypoteesin mukaan tehokkain tapa vähentää ryhmien välisiä ennakkoluuloja on saattaa eri ryhmät tekemisiin keskenään. (Jenssen & Pedersen 1991; Liebkind ym. 2000, 57–58).

Asennetutkimus osoitti, että ne, jotka tunsivat eniten Suomessa asuvia ulkomaalaisia henkilökohtaisesti, suhtautuivat kaikkina tutkimusajankohtina muita myönteisemmin ulkomaalaisten työnhakijoiden, pakolaisten ja muista syistä ja eri maista muuttavien vastaanottamiseen. Ne, jotka eivät tunteet yhtään Suomessa asuvaa ulkomaalaista, suhtautuivat muita kielteisemmin ulkomaalaisen työvoiman, pakolaisten ja kaikkien kansallisuusryhmien jäsenten maahanmuuttoon. He kannattivat myös muita useammin rasistisia asenneväittämiä.

Henkilökohtaiset kontaktit maahanmuuttajiin vähensivät lisäksi monia maahanmuuttoon liitettyjä taloudellisia, terveydellisiä ja sosiaalisia uhkakuvia. Ne, joilla oli Suomessa asuvia ulkomaalaisia ystävinä, naapureina tai

työtovereina, uskoivat muita harvemmin, että ”monet ulkomaalaiset tulevat Suomeen vain käyttäkseen hyväksi sosiaaliturvaamme”. He vastustivat muita useammin maahanmuuttajien kohtelemista vierastyöläisinä, joita voidaan lähettää pois maasta, jos työttömyys kasvaa.

Ne, jotka olivat täysin vaila kontakteja maahanmuuttajiin, pelkäsivät muita useammin rikollisuuden, levottomuuksien ja mellakoiden sekä huumeiden ja aidsin leviämistä Suomeen ulkomaalaisten maahanmuuton lisääntyessä. Heidän tietonsa perustuivat lehdistön rikospainotteiseen uutisointiin, lööppeihin ja huhupuheisiin (Raittila 2002; 2004). Ne, jotka tunsivat useita ”Suomessa asuvia ulkomaalaisia”, korostivat muita useammin maahanmuuton myönteisiä kulttuurisia ja taloudellisia vaikutuksia sekä elämäniloisuuden ja suvaitsevaisuuden kasvua. He yhtyivät muita harvemmin tutkimuksissa esitettyihin rasistisiin asenneväittämiin.

Suhtautumista maahanmuuttajiin selittävien tekijöiden tärkeysjärjestys

Koska monet sosiaaliset ja demografiset taustatekijät olivat yhteydessä toisiinsa, niiden itseenäistä, muista taustatekijöistä riippumatonta yhteyttä maahanmuuttajia koskeviin asenteisiin tutkittiin monimuuttujamenetelmän avulla (Multiple Classification Analysis, MCA). MC-analyysin avulla voidaan tutkia, mikä analyysissa mukana olevista muuttujista selittää eniten, toisek-

	Myönteistä suhtautumista selittävät tekijät	Kielteistä suhtautumista selittävät tekijät
Koulutus	Korkea-aste	Perusaste
Ammatti	Johtaja/ylempi ja alempi toimihenkilö, opiskelija, eläkeläinen	Maanviljelijä, työtön
Kontaktit	Tuntee useita maahanmuuttajia	Ei tunne useita maahanmuuttajia
Asuinpaikkakunta	Pääkaupunkiseutu, Turku, Tampere	Asuu muussa kaupungissa tai maaseututaajamassa
Puoluekanta	Vihreät, Kokoomus	Keskusta
Uskonnollisuus	Uskonnolla hyvin tärkeä asema elämässä	Uskonnon merkitys elämässä melko tärkeä, vähäinen, ei lainkaan tärkeä

R = .449, R2 = .202

Taulukko 5. Ulkomaalaisten työnhakijoiden vastaanottamiseen suhtautumista selittävät tekijät tärkeysjärjestyksessä MC-analyysin mukaan vuonna 2003.

	Myönteistä suhtautumista selittävät tekijät	Kielteistä suhtautumista selittävät tekijät*
Koulutus	Korkea-aste	Perusaste
Puoluekanta	Vihreät, Vasemmistoliitto	Kokoomus, Keskusta
Ammatti	Opiskelija, eläkeläinen	Yrittäjä, maanviljelijä, työtön
Kontaktit	Tuntee useita maahanmuuttajia	Ei tunne useita maahanmuuttajia
Uskonnollisuus	Uskonnolla hyvin tärkeä merkitys elämässä	Uskonnon merkitys elämässä melko tärkeä, vähäinen, ei lainkaan tärkeä
Sukupuoli	Nainen	Mies

R=.416, R2=.173

Taulukko 6. Pakolaisten vastaanottamiseen suhtautumista selittävät tekijät tärkeysjärjestyksessä MC-analyysin mukaan vuonna 2003.

si eniten jne. suomalaisten suhtautumista maahanmuuttajiin (ks. MC-analyysistä tarkemmin Jaakkola 1999, 199–200).

MC-analyysi osoitti, että korkea koulutustaso, ammatti, kontaktit maahanmuuttajiin ja pääkaupunkiseudulla asuminen selittivät eniten myönteisiä asenteita ulkomaalaisiin työnhakijoihin. Pääkaupunkiseudun yhteys myönteisiin pakolaisasenteisiin sen sijaan katosi, kun koulutuksen ja muiden taustatekijöiden vaikutus vakioitiin. Pakolaisasenteita selittivät eniten koulutus, puoluekanta, ammatti ja kontaktit maahanmuuttajiin.

Koulutus, ammatti ja muut em. taustatekijät selittivät iäkkäiden muita kielteisempiä asenteita. Iän yhteys asenteisiin katosi, kun ao. tekijöiden vaikutus vakioitiin.

Seuraavista asetelmista nähdään, mitkä taustatekijät selittivät tärkeysjärjestyksessä eniten suomalaisten suhtautumista ulkomaalaisiin työnhakijoihin ja pakolaisiin silloin, kun muiden ao. taustatekijöiden vaikutus tuloksiin oli vakioitu MC-analyysin avulla (taulukot 5 ja 6).

Edellä todettiin, että nuoret maalaismiehet hyväksyivät skinheadien ulkomaalaisvastainen toiminnan useammin kuin pääkaupunkiseudulla asuvat. MC-analyysi osoitti, että tämä johtui pääkaupunkiseudulla asuvien keskimääräistä korkeammasta koulutustasosta, erilaisesta ammattirakenteesta, puoluekannan eroista ja/tai tiiviimmistä kontakteista maahanmuuttajiin. Kun näiden taustatekijöiden vaikutus vakioitiin, havaittiin, että isoimmissa kaupungeissa skinheadien toiminta hyväksyttiin useammin (ainakin

	Hyväksyy skinheadien toiminnan ulkomaalaisia vastaan	Ei hyväksy skinheadien toimintaa
Ammatti	Yrittäjä	Eläkeläinen, johtaja/ylempi tai alempi toimihenkilö
Ikä	15–17 v.	40 v.–
Puoluekanta	Keskusta, Kokoomus	Vihreät, Vasemmistoliitto
Koulutus	Keski- ja perusaste	Korkea-aste
Sukupuoli	Nainen	Mies
Kontaktit	Ei tunne maahanmuuttajia	Tuntee useita maahanmuuttajia
Asuinpaikkakunta	Isot kaupungit	Avoin maaseutu
Uskonnollisuus	Uskonnolla hyvin tärkeä merkitys elämässä	Uskonnon merkitys elämässä melko tärkeä, vähäinen, ei lainkaan tärkeä

R=.359, R2=.129

Taulukko 7. Skinheadien ulkomaalaisvastaisen toiminnan hyväksymistä selittävät tekijät tärkeysjärjestyksessä MC-analyysin mukaan v. 2003.

osittain) kuin muualla Suomessa (Jaakkola 2005, 95–96).

Yrittäjät, 15–17-vuotiaat, keskustan ja kokoomuksen kannattajat, vähän koulutusta saaneet, miehet ja ne, jotka eivät tunteneet henkilökohtaisesti maahanmuuttajia hyväksyivät muita useammin skinheadien toiminnan ulkomaalaisia vastaan silloin kun muiden MC-analyysissä olleiden taustatekijöiden vaikutus tuloksiin oli vakioitu (taulukko 7).

Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimus osoitti, että suomalaisen suhtautuminen ulkomaalaiseen työnhakijoihin, pakolaisiin ja muista syistä maahan tuleviin on muuttunut laman jälkeen myönteisemmäksi. Myös rasististen asen-

teiden kannatus on vähentynyt, ja kaikkiin tutkimuksissa mainittuihin kansallisuusryhmiin suhtauduttiin aiempaa myönteisemmin. Väestöryhmien väliset erot ovat kuitenkin edelleen suuret, ja eri kansallisuusryhmiin suhtaudutaan eri tavalla.

Korkea-asteen koulutus selitti kaikkina tutkimusajankohtina eniten myönteistä suhtautumista maahanmuuttajiin. Koulutuksen yhteyttä asenteisiin on selitetty monella tavalla (esim. Jenssen & Engesbak 1994). Konfliktiteorian mukaan etninen vihamielisyys johtuu etnisten ryhmien välisestä – todellisesta tai koetusta – kilpailusta. Koska sekä maahanmuuttajat että vähän koulutusta saaneet ovat usein vähiten kilpailukykyisiä työmarkkinoilla, he pelkäävät

joutuvansa kilpailemaan samoista työpaikoista ja asunnoista. Vähän koulutettujen ja heikossa työmarkkina-asemassa olevien muita varauksellisempia asenteita maahanmuuttajiin selitti tässäkin tutkimuksessa sosioekonomisen uhan kokeminen.

Korkea-asteen koulutus ei tarjoa mahdollisuuksia vain aineelliseen menestykseen. Se voi tarjota myös tunteen oman elämän hallinnasta ja psykologisen tasapainon tunteen. Ne, joiden elämä on ”hallinnassa”, ovat vähemmän taipuvaisia syyttämään muita ihmisiä vastoinkäymisistään. Vähän koulutetut ja heikommin elämäänsä hallitsevat saattavat sen sijaan valita maahanmuuttajat omien turhautumiensa syntipukeiksi.

Kouluissa pyritään opettamaan suvaitsevaisuutta ja toisten ihmisten kunnioittamista ”rodusta”, uskonnosta ja poliittisista mielipiteistä riippumatta. Koulutus tarjoaa tietoja eri kulttuureista ja elämäntyyleistä, mikä voi vähentää kielteisten stereotyyppien syntymistä. Pitkä koulutus kehittää kognitiivista kompetenssia ja tekee ihmiset vastustuskykyisemmiksi siirtolaisvihamieliselle propagandalle (Jenssen & Engesbak 1994). Eniten koulutusta saaneet kannattivat tässäkin tutkimuksessa muita harvemmin rasistisia asenneväittämiä.

Myös kontaktiteoria sai tukea. Henkilökohtaiset kontaktit ”Suomessa asuviin ulkomaalaisiin” olivat yhteydessä myönteisiin asenteisiin ulkomaalaisia työnhakijoita, pakolaisia ja kaikkia tutkimuksessa mainittuja (24) kansallisuusryhmiä kohtaan. Henkilökohtaiset kontaktit maahanmuuttajiin vähensivät myös heihin liitettyjä

sosioekonomisia, terveydellisiä (aids, huumeet) ja sosiaalisia (rikollisuus) uhkakuvia. Tämä johtuneet siitä, että välittömät kontaktit auttavat ihmisiä näkemään maahanmuuttajat yksilöinä eikä vain tiettyjen kansallisuusryhmien stereotyyppisinä edustajina. Tunnetasolla palkitsevat kontaktit yksittäisiin maahanmuuttajiin voivat muuttaa ihmisten käsitystä koko ryhmästä (Liebkind ym. 2000).

Koska korkea koulutus ja kontaktit maahanmuuttajiin tulevat yleistymään, suomalaisten asenteet voivat kehittyä myönteiseen suuntaan ainakin siinä tapauksessa, että taloudelliset suhdanteet eivät heikkene ja ulkomaisen työvoiman tarve kasvaa. Eri kansallisuusryhmien erilainen arvostus – etninen hierarkia – on yhteiskuntarauhan kannalta potentiaalinen uhka. Teini-ikäisten poikien avoin rasismi ja jopa skinien toiminnan osittainen hyväksyminen voivat johtaa etnisiin konflikteihin. Niistä ovat klassisina esimerkkeinä Joensuun (ks. Puuronen 2001) tapahtumat, mutta myös muualta Suomesta on raportoitu suomalaisten hyökkäyksistä mm. etnisiin ravintoloihin. Poikien ”monikulttuurisuuskasvatusta” pitäisi lisätä jo lapsena, päiväkodeissa, koulussa ja armeijassa.

Ei liene sattuma, että Suomessa nykyisin asuvista ulkomaan kansalaisista työttöminä ovat useimmin ne, joihin suomalaiset – varsinkin miehet – asenoituvat torjuvimmin. Vuonna 2003 suomalaisista yhdeksän prosenttia, ulkomaan kansalaisista 28 prosenttia, mutta somaleista peräti 58 prosenttia oli työttöminä. He ovat myös kokeneet muita enemmän syrjintää työtä hakiessaan

(Jasinskaja ym. 2002; Pohjanpää ym. 2003).

Myönteiset asennemuutokset työelämässä ovat välttämätön, mutta eivät riittävä ehto heidän työllistymiselleen. Osa maahanmuuttajista tarvitsee tavanomaisen kieli- ja työvoimakoulutuksen lisäksi erityistä tukea. Kuntoutussäätiön toteuttamassa Majakka-Beacon-projektissa (ESR) vaikeasti työllistettävien maahanmuuttajien työllistymistä on pyritty edistämään tuetun työllistämisen keinoin: työvalmennuksella, kuntoutusluotsauksella ja järjestämällä ammattiin liittyvää suomen kielen täsmäopetusta työpaikoilla. Tuetun työllistämisen toimintamallia ja keinoja on kuvattu Kuntoutus-lehden teemanumerossa 2/2005 (ks. myös Härkäpää ym. 2005).

Kirjallisuus

- Blom S (1993) Holdning till innvandrere og innvandringsspolitikk – spørsmål i SSBs omnibus juni 1993. Statistics Norway. Notater 1993, Statistisk sentralbyrå.
- Duckitt J (1992) *The Social Psychology of Prejudice*. Praeger, New York.
- Forsander A, Raunio M, Salmenhaara P, Helander M (2004) Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalien osaamisen kansalliset rajat. Helsinki: Edita.
- Gaasholt O, Togeby L (1995) I syv vind. Danskernes holdninger till flygtninge og indvandrere. Forlaget Publica, Institut for Statskundskab, Aarhus universitet.
- Hernes G, Knudsen K (1994) Kli-

maskifte? Norske reaktioner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere 1988–1993. Tidsskrift for samfunnsforskning, Oslo 3/1994, 319–343.

- Härkäpää K (2005) Tuetun työllistymisen periaatteet ja tuloksellisuus. Teoksessa: Härkäpää K, Peltola U (toim.) (2005) Maahanmuuttajien työllistymisen tukeminen ja kuntoutusluotsaus. Majakka-Beacon-hankkeen loppuraportti. Kuntoutussäätiön työselosteita 29/2005, 30–50.
- Jaakkola M (2005) Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 286. Tutkimus on julkaistu kokonaisuudessaan myös työministeriön Internet-sivuilla www.mol.fi
- Jaakkola M (2000) Finnish Attitudes towards Immigrants in 1987–1999. Yearbook of Population Research in Finland XXXVI. Helsinki: The Population Research Institute, 129–162.
- Jaakkola M (1999) Maahanmuutto ja etniset asenteet. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki: Edita.
- Jaakkola M (1995) Suomalaisten kiristyvät ulkomaalaisasenteet. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 101. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Jaakkola M (1989) Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan. Siirtolaisuustutkimuksia 21. Työvoimaministeriö, Suunnitteluosasto. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Jasinskaja-Lahti I, Liebkind K, Vesala T (2002) Rasismi ja

- syryntä Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Jenssen AT, Engesbek H (1994) The Many Faces of Education: why are people with lower education more hostile towards immigrants than people with higher education? *Scandinavian Journal of Educational Research*, Vol. 38, No 1, 33–50.
- Lange A, Westin C (1993) Etnisk diskriminering och social identitet. En rapport från Diskrimineringsutredningen. LiberFörlag Stockholm.
- Liebkind K, Mannila S, Jasinskaja-Lahti I, Jaakkola M, Kyntäjä E, Reuter A (2004): Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind K, Haaramo J, Jasinskaja-Lahti I (2000) Kannattaa tutustua paremmin. Teoksessa: Liebkind K (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa, Helsinki: Gaudeamus, 56–65.
- Miles R (1994) Rasismi. Tampere: Vastapaino.
- Pohjanpää K, Paananen S, Nieminen M (2002) Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002. Helsinki: Tilastokeskus 2003.
- Puuronen V (toim.) (2001) Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismien arki ja arjen rasismi. Tampere: Vastapaino.
- Raittila P (toim.) (2002) Etniset aiheet, vähemmistöt ja niiden suhteet suomalaisessa journalismissa vuonna 2000. Teoksessa Raittila P (toim.) Etnisyys ja rasismi journalismissa. Suomen journalistiliitto. Mediakriittinen julkaisusarja 6. Tampere: Tampere University Press, 31–108.
- Raittila P (2004) Venäläiset ja virolaiset suomalaisten toisina. Akateeminen väitöskirja. Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto, Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Scheepers P, Gijsberts M, Coenders M (2002) Ethnic Exclusionism in European Countries. *Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Ethnic Threat*. *European Sociological Review*, Vol. 18, No 1, 17–34.
- Trankell A (1974) *Svenskars fördomar mot invandrare*. *Invandrarutredningens huvudbetänkande, bilagadelen (SOU 1974:70)*. Stockholm: Liber. Myös teoksessa Trankell A (1975) *Invandrarproblem* Stockholm: PAN/Norstedts.
- Työryhmän ehdotus hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi. Työhallinnon julkaisu 2005. Helsinki: Työministeriö.
- Westin C (1984) Majoritet och minoritet. En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige. Stockholm: LiberFörlag.
- Westin C (1987) Den toleranta opinionen. *Inställningen till invandrare 1987*. Rapport nr 8, Delegationen för invandrarforskning. Stockholm: Delegationen för invandrarforskning (DEIFO).
- Virrankoski O (1994) Muukalaisuuden kohtaaminen peruskoulun päättöluokalla. *Turun yliopiston julkaisuja*, Sarja C, osa 107.
- Virrankoski O (2005) Kansallinen identiteetti ja etniset ennakkoluulot monikulttuurisuuden esteenä. Teoksessa Smeds J, Sarmavuori K, Laakkonen E, de Cillia R (toim.) *Monikulttuuriset yhteisöt, monikielinen käytäntö*. Turun yliopiston julkaisuja B: 285. Turku: Turun yliopisto.
- Väestöliiton Väestöpoliittinen ohjelma (2004) Söderling I, Kontula O, Miettinen A. Helsinki: Väestöliitto.

Viihteet

- ¹ Tutkimuksen rahoittajina olivat työministeriö, opetusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, sisäasiainministeriö ja Kuntoutussäätiö.
- ² Vuonna 2005 enää vajaa kolmasosa suomalaisista suhtautui kielteisesti ulkomaiseen työvoimaan (MTV3:n uutisten teettämä tutkimus).